

16. YÜZYIL OSMANLI KRONİKLERİNDE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA

HASAN AKYOL*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde yaşamış ve bâni kimliğiyle tanınmış olan Mustafa Paşa, Sultan II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde çeşitli idarî görevlerde bulunmuş, sırasıyla kapıcıbaşı, beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyi, vezir, vali ve tekrar vezir olarak ömrünün sonuna kadar görev yapmıştır.¹

Kaynaklarda "gazi", "çoban", "boşnak", "damat", "polak", "melek" ve "koca lala" lakaplarıyla anılan Mustafa Paşa, Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş, "kapıcıbaşı", "beylerbeyi", "Rumeli beylerbeyliği" görevlerini ifa ederek, İkinci Vezirlik makamına getirilmiştir.² I. Selim zamanında yaklaşık 7 ay Mısır Valiliği yapmış olan Mustafa Paşa, I. Süleyman döneminde de vezirlik görevini sürdürmüş, Şaban 935/Nisan 1529 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve kendi adına inşa ettirdiği Gebze'deki külliyesinin bir parçası olan türbesine defnedilmiştir.³

Mustafa Paşa'nın, Fatih Sultan Mehmed döneminde devlet hizmetine girdiği iddiası,⁴ Çoban Mustafa Paşa ile Koca Mustafa Paşa'nın hayat hikayelerinin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Çoban Mustafa Paşa'nın Enderun Mektebine girişi Fatih Sultan Mehmed dönemine tarihlenebilir. Osmanlı idarî teşkilatında aynı veya yakın dönemlerde Mustafa Paşa isminde birden çok kişinin görev yapması, bu Mustafa Paşaların kariyerlerinin de benzer bir sıra izlemesi, isim ve ünvan benzerliği, Mustafa Paşaların hayat hikâyelerinin birbirine karıştırılmasına neden olmuştur. Nitekim kayıt defterlerinde bile Mustafa Paşa isminin önüne *koca*, *kara*, *gazi*, *çoban*, *damat*, *defterdar*, *hadım*, *kebir* (büyük), *sagır* (küçük) gibi sıfatlar getirilerek ve doğum yerleri zikredilerek birbirinden ayırt edilmeye çalışılmıştır.⁵ Mustafa Paşa'nın lakaplarından biri "Boşnak"⁶ olduğundan, Mustafa Paşa'nın Bosnalı olduğu düşünülmektedir.⁷ Asıl adının "Gazi Mustafa bin Abdülkerim" olduğu arşiv belgelerine istinaden bildirilmektedir.⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Saray Arşivinde 7003 nolu defter numarasında kayıtlı Mustafa

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD, hasan.akyol@cbu.edu.tr

1 Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, Haz. Nuri Akbayar, Trans. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, c. 4, s. 1192.

2 Fatih Müderrisoğlu, "Bânî Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", Vakıflar Dergisi, S. 25, s. 67.

3 Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, c. I, s. 22, 101; Mehmed Süreyya, 4, 1192.

4 Mehmet Z. İbrahimgil, "Makedonya'da Gazi Mustafa Paşa'nın Vakıf Malları", Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012, s. 159.

5 İbrahimgil, "Makedonya'da...", s. 159.

6 Topkapı Müzesi Saray Arşivi (TSMA), 9709 numaralı müfredat defteri (936.Ca.2)

7 İbrahim Peçevi, Tarih-i Peçevi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1864, c. I, s. 28; Mehmed Süreyya, Sicil..., s. 1192.

8 Semavi Eyice, "Türk Mimari Âbideleri 1: Gebze'de Mustafa Paşa Külliyesi", Bilgi Dergisi, c. 10, S. 119, 1957, s. 9; Tuba Bayram, Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 7.

Paşa Vakfiyesinde adının, "Mustafa Paşa bin Abdülmuîn" olduğu kayıtlıdır.⁹ Abdülkerim oğlu Mustafa Paşa'nın Yunanistan Serez'in Anfipoli Köyü doğumlu olduğu da iddia edilmektedir. Serezli Abdülkerim oğlu Mustafa Paşa'nın H 894/ M 1489 yılında II. Bayezid'in Roma'da Vatikan'a sığınan ve Aziz Angel Kalesi'nde tutuklu bulunan kardeşi Cem Sultan'ın tevkifi konusunu Papa VI. Aleksandar Borciji ile görüşmek için Roma'ya Padişah'ın özel yetkili elçisi olarak gönderildiği ve Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'nın¹⁰ Çoban Mustafa Paşa olduğu kaydedilmektedir.¹¹ Mustafa Ağa'nın Papa'yı ziyareti, Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından şöyle kaydedilmiştir:

"... Büzürg-i ferman-karları olan Rim Papa canibine müracaat idüb, anın talebiyle Cem Sultan'ı elinden aldılar.

Ba'demâ bu tarikla bir mikdar zaman mürurından sonra França beği ki, mülûk-ı Efrenc'in ekberi ve beğidir, Rim Papa'ya havale oldı. Hâh u na-hâh Şehzade'i alub, Nice didikleri şehir u kal'asına iletirdi. Dimağ-ı fasidinde alemgirlik sevdaları olmağın Cem Sultan'ı sermaye idinüb, vilayet-i İslam'a kasd-ı gezend fikrin itdi. Fe-ammâ o zaman ki, henüz Şehzade-i giriftar Rim Papa'nın hirasetinde aşık idir, Cenab-ı Padişah'iden Kapucıbaşı Mustafa Ağa ki, ba'de zaman vezir-i celalet-ara olmuştur, risaletle gönderildi..."¹²

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin yukarıdaki kayıtlarında geçen Mustafa Ağa'nın yine Gelibolulu Mustafa Âlî'nin kayıtlarında 1495'te Avlonya (Vlora) Sancakbeyliği, 1497'de Rumeli Beylerbeyliği'ne tayin edilmesinin ardından I. Bayezid zamanında vezirlik makamına 907/1501-2 tarihinde getirildiği bildirilmekte ve bu Mustafa Paşa'nın az zaman sonra vezir-i azam olduğu kaydedilmektedir.¹³ Çoban Mustafa Paşa'nın ikinci vezir olduğu ve vezir-i azam olmadığı bilinmektedir.¹⁴ Dolayısıyla Papa'yı ziyaret eden Mustafa Ağa, Çoban Mustafa Paşa değil, 1512 yılında I. Selim tarafından tevkif ettirilen Koca Mustafa Paşa olmalıdır.¹⁵

Cem Sultan'ın durumunu öğrenmek için elçi olarak gönderilen Mustafa Paşa'nın Çoban Mustafa Paşa olmadığı, Hoca Sadettin Efendi'nin şu kayıtlarından da anlaşılmaktadır:

"... Mustafa Paşa, Padişahın değerli hizmetlileri arasında özel becerileri ile yer almıştı. Padişahın lutfuflarıyla yüksek görevlere çıkmak olasılığını buldu. Sultan Bayezid'in ilk günlerinde Kapucubaşı iken Sultan Cem'in durumunu öğrenmek için elçi olarak Frenk diyarına varup, Padişahın dileğine uygun biçimde konuyu çözüp geldikte, hizmeti hoşla gitmekle gördüğü ilgi bir kat daha arttı. Dokuz yüz yedide Divan-ı hümayûnda vezir olmakla iyice parladı. Saltanat tahtı Sultan Selim'in mutluluk getiren cülûsları ile şeref bulunca, vezirlik makamında görevine devam ediyordu. Ne varki Sultan Ahmed'le gizlice haberleştiği ortaya çıkıcak.

9 Topkapı Müzesi Saray Arşivi (TSMA), 7003 numaralı Mustafa Paşa Vakfiyesi Defteri, (932.B.29-971.Za.29), vr. 5a, 6-7. satır.

10 Hoca Sadettin Efendi, Tacüt-Tevarih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, c. III, s. 226, 227; Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Haz. Mümin Çevik, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2010, c. 2, s. 454, 455.

11 İbrahimgil, "Makedonya'da...", s. 159, 160.

12 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr, c. I, Kısım II, Haz. Ahmet Uğur vd., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, 171b.

13 Gelibolulu Mustafa Âlî, 201a, 201b.

14 Peçevî, Tarih'inde Sadrazamlık makamına vâsıl olmayan vüzerâ bahsi içinde ilk olarak Mustafa Paşa'yı anmaktadır. Bu durum Mustafa Paşa'nın Sadrazam olmadığını göstermesi yanında Sadrazam namzedi olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. (bkz. Tarih-i Peçevî, c. I, s. 28)

15 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, TTK Yayınları, Ankara, 1988, c. II, s. 243.

"Başı kopasıcayı tepelemek gerek" kavramını bir kez daha doğruladı..."¹⁶

Mustafa Paşaların karıştırılmasında belgelerdeki benzerlikler rol oynamıştır. Tahrir defterlerinde Koca Mustafa Paşa'nın adının, Çoban Mustafa Paşa Vakfiyesinde Çoban Mustafa Paşa için zikredilen, "Mustafa Paşa bin Abdulmuîn" adı ile ortaklığı da bu karışıklığı desteklemektedir.¹⁷ Belgelerde Mustafa Paşaların baba adları olarak geçen "Abdülkerim" veya "Abdulmuîn" adlarının, onların devşirme olmalarıyla ilgili olduğu düşünülebileceği gibi, Bosnalı Müslümanların çocuklarının devşirme olarak alındığı göz önüne alındığında,¹⁸ onların babaların gerçek isminin de mezkûr isimler olabileceği düşünülebilir. Ancak dönemin vekayinamelerinde Koca Mustafa Paşa ile Çoban Mustafa Paşa'nın kariyerlerini ayrı ayrı takip etmek mümkündür.

Çoban Mustafa Paşa'nın, uhdesine aldığı bürokratik görevler sırasında birçok siyasî ve askerî olayda da rol oynadığı görülmektedir. Kaynaklar, Mustafa Paşa'nın zikredeceğimiz siyasî-askerî olaylarda oynadığı rolü sarîh bir şekilde kaydetmemişlerse de Mustafa Paşa'nın kariyerini takip açısından bu kayıtlar oldukça değerlidir.

MUSTAFA PAŞA'NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Çoban Mustafa Paşa'nın hayatıyla ilgili olarak başta 16. Yüzyıl kronikleri olmak üzere Osmanlı kronikleri taranmış ve kronikler ışığında Mustafa Paşa'nın hayatı kronolojik olarak işlenmeye çalışılmıştır.

Çoban Mustafa Paşa'nın çocukluğu, ailesi ve Osmanlı Devlet sistemine girişi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi olmamakla birlikte, Mustafa Paşa'nın askerî hayatına dair ilk veri, onun Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim'in yanında vaziyet alışı dolayısıyladır. Bu durum, daha önceki olaylarda Mustafa Paşa'nın olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Ancak kaynaklar Çoban Mustafa Paşa'yı Çaldıran'la anlamaya başladıklarından biz de Mustafa Paşa'nın askerî kariyerini Çaldıran Savaşıyla başlatmayı uygun bulduk.

Mustafa Paşa'nın Çaldıran savaşına katıldığını ve Sultan'la birlikte ordunun merkezinde bulunduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz.¹⁹

Mustafa Paşa, İran'la yapılan mücadelelerde rol oynamasının yanında, Osmanlı-Memlûk mücadelelerinde de önemli roller oynamıştır. Ridaniye Savaşı'ndan sonra Tomanbay'ı yakalayan beyler arasında Mustafa Paşa'nın da bulunduğu bilinmektedir.²⁰ Bu konu hakkında Selim Şah-nâme'deki kayıtlar şu şekildedir:

"...Beyler ve nusret şiarlı askerler, özellikle Zülkadir Şehsüvaroğlu Ali Bey, yiğitlik şiarlı Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, Halep naibi Hayr Bey ve ihlaslı kullar arasına katılmış olan Canberdi Gazâlî, Sultan Tomanbay'ı takip edip buldular ve üç yüz kişiyle birlikte yakaladılar..."²¹

¹⁶ Hoca Sadettin Efendi, c. IV, s. 119.

¹⁷ Nazif Öztürk, "Koca Mustafa Paşa Vakıfları ve Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. 28, s. 11.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Ankara, 1984, c. I, s. 44.

¹⁹ Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, 229a, 232a; Tacüt-Tevârih, c. IV, s. 199; İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-nâme, Haz. Hicabi Kırılanc, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 170.

²⁰ Hoca Sadettin Efendi, c. IV, s. 317; Şükrî-i Bitlisî'nin Selîm-Nâme'sinde de Mustafa Paşa'nın Tomanbay'ı yakalama görevinin kendisine verilmesini istediği ve bu görev sırasındaki uğraşı kaydedilmiştir. (Şükrî-i Bitlisî, Selîm-Nâme, Haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, ss. 281-286)

²¹ Selim Şah-nâme, s. 347.

Mustafa Paşa'nın Tomanbay'ı yakalamak için giriştiği uğraş, Hoca Sadettin Efendi tarafından nakledilen fetihname suretinde şöyle kaydedilmektedir:

"... Toman Bay ol vakit kent içinden bir yolunu bularak kurtulup kaçub, Kahire'nin kible yönünde Said iline geçüb, kent savaşından artıp kalan cündî tâifesi ve kimi başına buyruk Araplar yanına toplanıp, anda da fitne fesada kalkışları duyulmağın, işbu dokuz yüz yirmi üç yılı Rebiyülevvelinin üçüncü Çarşamba günü (26 Mart 1517) yerebatasıcıların varlıklarını bu kez kökünden kazımak niyetine devletlu kararım kesinleşerek şan ve şeref sancaklarıyla denizleri andıran ordumla Nil'i geçüb karşıya konduğumda sözü edilen Toman Bay benim yengüleri bayrak edinen askerlerimle Nil suyunu aştığımı öğrendiği gibi Nil'i geçip devletle indiğim Buhayre ilinin bir yakasından geçüb, Mısır İskenderiyesi yöresinde yine Buhayre diye anılan ile gittiği öğrenilmeğın, Rumeli askerleriyle büyük beylerimden olan Rumeli beylerbeyisi Mustafa Paşa ikbali sürüp gitsün, anı hemen Nil'den geçildiği gün ardlarına gönderüb ve ol gice geride kalan fetihler avcısı askerlerimle İlgar eyleyüb yarındası Perşembe günü sözü edilen beylerbeyi ile yengüleri bayrak edinen asker ardından ayrılmayub uğraşı sürdürüb, kimin kılıçtan geçirüb, bu kez de yer gök düşen kelleleriyle dolup taşub, niceleri Buhayre iline irişicek, hemen beklemeden üzerlerine yürüyüb, anlar dahi çare yok karşı durub, ol yerde muhkem tokuş olub, bu kez de yere batasıcılar sınıb, çoğu cenk oyunundan eteğın çekmeyüb, Toman Bay ve sağ kalan Çerkesler tutulub başları eğik, elleri bağılı devletli tapıma getirilüb el ve boyunlarından zincirler vurulmuş, ululukla parıldayan Kapımın kapıcılarınca hapse salınmışlardı..."²²

Tomanbay'ın yakalanması ve Mustafa Paşa'nın rolü, Hadîdî'nin manzum Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde şu şekilde ifade edilmektedir:

"Tuman Sultan ile kaçup gidenler
Kılıçdan kurtulup on bin kadar er
Kenâr-ı Mısır'a kim kondı şehen-şâh
Beşinci gice dün nisfında nâ-gâh
Gelüp bir kûşeden şehre girürler
Kamu evsâka handak kazdururlar
Mahallâtı hisâr idindiler tâ
Kimesne koymayalar Mısır'a aslâ
Seher Sultan Selim olup haber-dâr
Olundu leşgerün ba'zına iş'âr
İhâta itdi Mısır'ı leşger-i şâh
Komazlar Çerkes'e taşra güzer-gâh
Üşüp doldurdılar handaklarını
Basup giçüp alup sokaklarını
Yukaru sakfadan, aşğa yoldan
Kıtâl ü harbi derler sağ u soldan
Şehirde ki oldı cündi cengine âheng
Peyâpey üç gün oldı muttasıl ceng
Kırıldı cündi, âhir bitdi işi
Tutar esvâkı kanı, başı leşi
Tumanbay oldı şehir içinde pinhân
Ki tâ kaçup selâmet kurtara cân
Meger bir gice fırsat buldı kaçdı
Gemiler buldı bahr-i Nil'i geçdi

Kılıçdan kurtulanın ba'zı bile
İki üç bin oranı cündi bile
Hemân Sultan Selim olup haber-dâr
Diler kim giçe Nil'i ide reftâr
Buyurdı Mustafa Paşa'ya ol dem
Ki giçe Mustafa Paşa mukaddem
Gece Rum-ili'nün serverlerile
Cem'i Rum-ili leşgerlerile
Tumanbay ol orada hâziridi
Bularun cünbüşine nâziridi
Bilür bir def'a geçmez ceys cümle
Ki evvel kim geçerse ide hamle
Yarag u yatile geçdi her âdem
At arkasına geldi geçdügi dem
Tumanbay'un alayı geldi irdi
İki leşger birbirini gördi
Ulaşarak karışdı iki leşger
Birbirin kırarlar u biçerler
Aceb ceng oldu gaziler dürüşdi
İki üç kere ol gün dün dürüşdi
Gece irişdi döndi iki leşger
Zarardan cânibeyni gözlediler
Seher kim bahri geçdi leşger ü şâh
Tumanbay işidüp çün oldı âgâh

22 Hoca Sadettin Efendi, c. IV, s. 330, 331.

Hemân ol oradan cân atdı kaçdı
 Varup İskenderiyye üstinne geçdi
 Buyurdi Mustafa Paşa'ya hünkâr
 Kim iriş leşgerünle idüp ılgar
 Ola kim anlayasız biz irevüz
 Anun hoş vechile kaydın görevüz
 Göçer şîr-i şîkâr ü mîr ü leşger
 Cüvân-merd ü sebük-rûh u girân-ser
 Ad u san ehl-i gazi beglerile
 Cemî'i atı, gendi yeglerile
 Menâzil kesdi paşa sürdi gitdi
 Şîkâre irdi şâhin gibi yetdi
 Tumanbay gördi kim kabil degül kâr
 Mukâbil olmadı kaçdı nâçâr
 Kırup, biçüp, kovup, irüp yiterler
 Tumanbay'ı alayile tutarlar
 Sürüp hor u zellî ü zâr iderler
 Mısır'da gezdirüp ber-dâr iderler
 Gel imdi merdisen mağrûr olma
 Bu câh-i dîn için mesrûr olma
 Dilersen ömr-i devlet câvidânı
 Var incitme bi-nâ-hâk nâ-tüvânı
 Serir-i Mısır'a mağrûridi Çerkes
 Zulümden cânâ gelmişidi herkes
 Cemî'i cündi mağrûridi zâlim
 Arab mülkini tutmuşidi mezâlim
 Meded irürdi rûhî Enbiyâ'nın
 İnâyet itdi takdîri Hudâ'nun
 Olara kâr idüp mazlûmun âhı
 Havâle itdi bu gâzî pâdişâhı
 Varidi bir cezîre Mısır'a mensub
 İçinde varidi üç yüz kend-i mergûb
 Menûf idi adı bir şehri-i a'zam
 Cezîre içre mâ'mur u mu'azzam
 Mısır hünkârın oldukda mukarrer
 Nevâhî-yi Mısır cümle musahhar
 Şehin-şâha Menûf anıldığı dem
 Anun zabtına irsâl itdi âdem
 Pes emr oldı vü göçdi ba'zı leşger
 Erişüp bahr-i Nil'i kim geçerler
 Serîr-i Mısır'a kim geçdi şeh-i Rûm Musahhar oldı şâha cümle ol bûm..."²³

Cezîre içre cem' olup sipâhı
 Alurlar ortaya Rûm'î sipâhı
 Aceb ceng oldu Rûmîler dürüşdi
 Ki biri kalmayınca tâ dürüşdi
 Kırılıp cümle çıkdı bâş ü cândan
 Ki bir dil kurtulup çıkmadı andan
 Bu hâlün vasfın işitdükde hünkâr
 Buyurdi Mustafa Paşa'ya kim var
 Cemî'-i şehri ü kendi eyle tâlân
 Kırup halkını it ol mülki vîrân
 Yarağın gördi paşa çıkdı gitti
 Sürüp sür'atle bahr-i Nil'e yetdi
 Atı vü gendü yararını seçdi
 Gemiler buldı bahr-i Nil'i geçdi
 Ne kende uğradı ise götürdi
 Önüne katdı cümle halkı sürdi
 Menûf'un şehrin ü kendin tamâmı
 Alup cem' itdi cümle hâss ü âhı
 Buyıdı şâhdan paşaya ferman
 Kırup halkını ide ol mülki vîrân
 Velî paşa komayup adl ü dâdı
 Didi halka kim itdi bu fesâdı
 Kırup şeh kulların idüp şenâ't
 Niçün itmedünüz şâha itâ't
 Mut' olmayup oldunuz günahkâr
 Kamunuz kırmağa emr itdi hünkâr
 Velîki öldürmeyelüm bî-günâhı
 Günehden saklayalum pâdişâhı
 Fesada kimler olmuşdur mübâşir
 Di imdi cümleünüz hod bunda hâzır
 Fesâd elini bir bir gösterürler
 Tutarlar cümleünüz boynın ururlar
 Cemî'i müfsidi paşa idüp hâk
 O mülki şûr u şerden eyledi pâk
 Egerçi emr olunmuşdı gazabdan
 Kırup komaya cündi vü Arab'dan
 Kemâ-kân yine mâ'mûr u müzeyyen
 Mut' oldı vü yazıldı mukannen
 Gelüp paşa şehre itdükde i'lâm
 Şehin-şâh âferîn itdi vü ikrâm

23 Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523), Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 413-417.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında kaynaklarda Rumeli Beylerbeyi olarak anılan Mustafa Paşa, Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesinin ardından beylerbeyliği makamından vezirlik makamına atanmıştır. Mustafa Paşa'nın vezirlik makamına atanmasında, onun şimdiye kadarki başarılarının yanında, vezir-i azam Pirî Paşa'nın ricası ve Yavuz Sultan Selim'in damadı olması da etkili olmuş olmalıdır. Mısır'ın fethi dolayısıyla yazılan ve bir parçası yukarıda sunulan fetihnameden Padişah'ın Mustafa Paşa'ya olan teveccühü görülebilir.²⁴

Yavuz Sultan Selim'in hastalığının artması üzerine toplanan divanda Mustafa Paşa da hazır bulunmuştur. Mustafa Paşa'nın da bulunduğu heyet karşısında Yavuz Sultan Selim, oğluna, devlet erkânına ve millete şu vasiyetini bildirmiştir:

"...[Pirî Paşa, Mustafa Paşa, Ahmed Paşa'nın bulunduğu heyet] Perişanlık arttığı için bu durumu gizli tuttular. Neşeli görünmeye çalışıyorlardı. Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı Edirne'yi muhafaza etmek üzere gönderdiler. 9 Şewal 926/22 Eylül 1520 gecesinin üçüncü diliminde padişah paşaları çağırdı ve vasiyet buyurdu. Hüzün ve ızdırabı artıran bu vasiyetlerin içeriğini şöyle beyan etti:

Şu anda gaybın mutluluk müjdecisi ve şüphe edilemez saadet muştucusu, Allah'ın davetini "Allah'ın davetçisine icâbet edin." gereğince, gönlü haberdar olan bu kulun akıl kulağına ulaştırıp bu bekâsız dünyadan göçün gerçekleşmesinin gereğini ilettili. Bu dünyada artık kalma mecalini ve ihtimalini kendim için muhal görmekteyim. Bu ölüm hastalığının baş gösterip vefat halinin yaklaşmasından sonra, hilafet emanetini üstlenene, hükümet ve saltanat makamının koruyucusuna edası vacip olan haklar cümlesinden birkaç vasiyet bulunmaktadır. Benim hayatta olup hilâfet makamında bulunduğum günlerde makam ve mertebemiz ölçüsünde takip ettiğiniz yolda hepiniz, Allah'ın emir ve yasaklarının gözeticisi olan bu kulun irtihalinden sonra da devam edin. Bu vasiyetlerin özeti şudur: İlk olarak, bu âhiret yolcusunun o bahtiyar oğla, zamanın sultanlarının yadigârı Osmanoğulları padişahlarının geride kalanı olan saadetli Sultan Süleyman Şah'a veda sonuçlu selâmı, hasret bildiren ve sonunda hüzün bulunan mesajı iletin. Saltanat ve padişahlık sedefinin o incisine, devlet erkânının burada olanlarına ve olmayanlarına birinci vasiyetim şudur: Gazâ ve cihat vazifesini yerine getirmede cennet meâdlı atalarımızın, bu şerefli ve büyük hanedanın, yani Osmanoğulları sultanlarının gelenek ve âdetlerine uyun, nebevî dinin alâmetlerini yüceltmek ve Mustafavî geleneğin güçlendirilmesini sürdürmek için tam bir gayret ve ihtimam gösterin. Bu İslâm hizmetini ve yaratılmışların efendisinin şeriat sünnetini ihmal ve gaflet göstererek zâyî etmeyin, atâlete düşürmeyin. Dünya hayatında bulunduğum günlerde yüce Hak, bu zayıf kuluna müşrik ve mülhitlerin beldelerini fethetme ve münafıklar zümresini ve dinsizleri yenerek mülk ve din dairesini genişletme konusunda yardım edip başarı vermişti.

"Allah'ın yardımı ve bahtımın gücüyle din düşmanlarından taht ve taç aldım."

İlahî faziletten umulur ki ekrem olan Rabbin rızasına uygun olarak "Atasına benzedi ve zulmetmedi." sözü doğrultusunda o bahtiyar evlat da cihat ve dini muhafaza kanunların bu eski hanedanda gözetip kalıcı kılar.

"Bu günlerden sonra devlet mülkünün bu şekilde sürüp gideceğini umuyorum."

Bu adaletli ve şeriat tabiatlı hanedan torunlarından ve bağlılarından kim bu yoldan sapar, bu ahde vefa göstermez ve bu muntazam kâideyi yerine getirmezse, zalimler fırkasından sayılır ve ceza gü-

²⁴ Hoca Sadettin Efendi, c. IV, s. 347.

nünde Allah'ın affından, Peygamber'in şefaatinde ve babasının vasiyetini tutma sevabına ermekten ebedî olarak mahrum kalır.

"Ey ümit hurması, ey gönül meyvesi! Babanın öğüdünden gafil olma.
Ey devlet erkânı zümresi, ey mülk ve millet sarayının mimarları!
Bu öğüdümü can kulağıyla dinleyin de dinin berrak suyundan için.
Benden size kalan bu yadigârı hesaplayıp sayın.
Gönülce unutulmadan bu inciyi kulağınıza küpe yapın.
Hak, sadakat ve hakikat...öğüt, nasihat ve vasiyet..."

İkinci vasiyetim şudur: Elinizin altındakilere sürekli iyilikle, faziletle ve cömertçe davranın. Has kulları makam ve rütbelerine göre taltif edip onlara istirhamda bulunun. Böylece o topluluk arasındaki irtibatın esası bozulup yıkılmaktan güvende olsun. Çünkü adalet terazisinin kefesini, himaye ve riâyeti hak edenleri yüceltip taltif etme bakımından yeterli olmazsa din ve devlet düzeninin bozulmasına ve saltanat nizamının altüst olmasına neden olur. Öyleyse serverlik makamı sahibinin bütün beşer fertlerini ilahi başışın nimetlerinden faydalandırması ve başışta bulunup başkalarına fayda ulaştırma konusunda kendisini rabbânî inâyetin memnunlarından bilmesi gerekir.

"Ahirette en güzel yüz iyilik sahibinin yüzüdür.
En emin avuç ise nimetlendirenin avucudur."

Üçüncü vasiyet şudur: Yaratılmışların yaratıcısının emaneti olan reâya, kendini bu ilahî emanetin muhafızı, saltanat ve şahlık düzeninin koruyucusu bilsin.

Şu anda göremediğim ve ümit bakışından uzakta olan halefim oğlum, Allah'ın inayetinin hükmüyle bu rahmânî hilâfeti yüklenirse emaneti koruma şartını yerine getirsin. Özet olarak adalet ve iyiliğe riâyet etmek olan hilâfet rükünlerinin gereklerini yerine getirmeyi kendisine vacip saysın. Her an yüce Allah'ın dergâhından mağfiret ümidiyle "Allah'ın emrine tazim, Allah'ın yarattıklarına şefkat" kaidesine riâyet etmek bakımından Allah'ın hükümlerine muhalefet etmekten son derece sakınsın.

"Adalet dizisini muhafaza et de Hak da seni iyi korusun."

Halkın ve askerlerin cumhurunu evladı ve akrabası gibi görsün ve fedakârlık ve hak etme sâbıkası bulunan ve gerçekten kendilerine lâyük bir rütbeye müstahak olan kimseler konusunda hizmet ve hürmet hakkını yerine getirsin ve onları el üstünde tutsun.

"Senin lütfundan ümidiyle feleğin ziyanda bıraktığını sen ziyanda bırakma."

"İyilikte önde olanlar, ecirde de öndedirler. Yakın kılınanlar da onlardır" mazmununun mülâhazasıyla muhacir ve ensârın torunlarını kendi çocukları kabul etsin. Zamanın fitnesi yüzünden çeşitli bölgelerden vatanlarını terk edip bu hanedanın merhametini umarak himâyet ve riâyet gölgesine sığınanların gönüllerinin alınıp kendilerine şefkat gösterilmesini zaruri ve vacip işlerden saysın.

Bu veda divanında hazır bulunan ve benim son gün vasiyetlerimin halifeleri olan sizler, bu hanedan sultanlarının merhamet ve şefkatine güvenerek bu dergâha yönelen gariplerin kalplerini ve muhacirlerin gönüllerini, o merhamet ve iyilik uman kimseleri her türlü gözetme ve şefkatle huzura erdirip

göz ardı etmeyiniz. Eski düşmanları ve kovulmuş münafıkları, dinî ve dünyevî işlerde ihlâslı kimselerle bir tutmayız. Dostlara iltifat ve yumuşaklıkla davranıp düşmanlara âkıbeti gözeten tedbirlerle ve ferâsetli bir ileri görüşlülükle yaklaşp her yana dikkatli bakınız. Aslında zarar ihtimali müşrik kafirlerden daha fazla ve daha büyük olan dinsiz düşmandan, yani kafir Kızılbaş taifesinden İslam beldelerini sakınıp her zaman tedbirli olunuz. Bu babacan vasiyetleri saltanat vârisine ve hilâfet halefine ulaştırınız. Eğer bu yaptığım vasiyetin özünü bahtiyar oğluma iletirken kendi arzularınızı ve benliğinizden kaynaklanan garazlarınızı sokuşturursanız, sonsuz nimetin ve anlatmaya ihtiyaç olmayan mevlalığın hakkını haram edip mahşer gününde, makam sahibi sultanların, yöneticilerin ve vezirlerin dirildiği kıyamet vaktinde, padişahlık hükümlerinin koruyucusunun husumet eli sizin yakarınızı bırakmayacaktır. Böyle bilesiniz ve iyi muhafaza edesiniz. İşinizi öyle yapın ki mahşer gününde Allah'ın huzurunda ne ben utanayım ne siz utanın.²⁵

Aynı zamanda kayınbabası olan Sultan Selim Han'ın bu üç maddelik vasiyetini Sultan Süleyman Han'a bildirme görevini de diğer devlet adamlarıyla birlikte yüklenen Mustafa Paşa'nın (22 Eylül 1520 Cumartesi) Vezir-i Azam Pirî Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile birlikte toplanarak Silahdar Kethüdası Süleyman'ı, Süleyman Han'a yollayanlar ve "muaccelen gelüb yetişesin" diye haber gönderenler arasında bulunduğu da bilinmektedir.²⁶

Yavuz Sultan Selim devri siyasî olaylarında nasıl etkin olduğunu kaynaklar ışığında incelediğimiz Mustafa Paşa'nın, Kanunî Sultan Süleyman döneminde de çeşitli görevlerde bulunduğu ve birçok olayda önemli roller oynadığını yine kaynaklardan takip edilebilmekteyiz.

Mustafa Paşa'nın Belgrad seferi sırasında, hisarı kuzeyden kuşatan birliğin başında bulunduğu ve Belgrad Kalesi'nin alınmasında önemli rol oynadığı bilinmektedir.²⁷

Ordunun Belgrad muhasarasından vazgeçmesini Mustafa Paşa'nın önlediği ve kalenin fethinin gerçekleşmesindeki rolü Peçevî Tarihî'nde şu şekilde anlatılmaktadır:

"...birer ikişer gün bazı bahane ile te'hire koyupçak sonra Vezir Mustafa Paşa akın için geçip Belgrad mukabelesine nüzul ettikte tekrar hatt-ı şerîf gelmekle kaleden fâriğ olup topların çekmiş ve gemiye koymuş iken Mustafa Paşa hâle vâkıf olup Belgrad fethi cümleye takdîm olunmak ehem ve elzem olduğunu müşahede etmeğin saadetli padişaha ben varıp hakikat-i hali arz edince tevakkuf edin demekle tevakkuf ettirip vardıktan sonra Pirî Paşa tedbirine razı oldular ve saadetli Padişah dahi Böğürdlen'den geçip Zemun kurbuna nüzûl ettiler. Pes Mustafa Paşa, vezir-i azam olduğu metrise girip ve vezir-i azam ise kalenin üst yanından lağıma mübaşeret edip ve Beylerbeyi Ahmed Paşa dahi adadan metris kurub kemâl-i cidd ve akdam-ı birle döğmeye mübaşeret ettiler ve bifazlillahi Teala eman ile feth olunup gitmek isteyene izn-i insiraf verilip ve cizye kabul edenlerine kalede ve memâlik-i padişahîde ibka olundular..."²⁸

Mustafa Paşa'nın Belgrad muhasarasındaki ef'âlini Hadîdî şu beyitle ifade etmektedir:

25 Selim Şah-nâme, s. 390-393.

26 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, 252a,b; Kemal Paşa-zâde, Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter, Haz. Şefaettin Severcan, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 19.

27 Kemal Paşa-zâde, s.93; Tarih-i Peçevî, s. 70, 71.

28 Tarih-i Peçevî, c. I, s. 70.

“...Pirî Paşa da yıkımsdı birez yer
Birez yer Mustafa Paşa da yıkar...”²⁹

1521 yılında Belgrad’ın fethinde önemli rol oynayan Mustafa Paşa’nın 1522’de Serdar olarak Rodos seferine çıktığı görülmektedir. Kaynaklarda vezir olarak anılan Mustafa Paşa’nın bu seferde, Osmanlı Devleti’nin deniz gücünün başında yaklaşık 700 gemilik bir donanmayla Rodos Adası’na hareket ettiği ve Sultan Süleyman’ın da gelişiyile Rodos’un, beş-altı aylık bir kuşatmanın ardından alındığı bilinmektedir.³⁰

Hadîdî, bu sefer için yapılan hazırlıkları ve Mustafa Paşa’nın hazırlanan donanmaya serdar oluşunu şu beyitlerle anmaktadır:

“...Çeriler cem’ olundu memleketden
Gelür dergâh-ı şâha her cihetten
Tonandı niçe yüz ulu gemiler
İçi pür yarag u ehl âdemiler
Gemile Mustafa Paşa’yı hünkâr
İdüp irsâl ider anlara sâlâr...”³¹

Osmanlı ordusu, Rodos Adası kuşatmasıyla meşgul iken Mısır Valisi Hayr-Bay’ın vefatı haberi Rodos’a ulaşmış ve Mustafa Paşa, beş yüz yeniçeri ile gemilerle Mısır’a gönderilerek Hayr-Bay’ın vefatı üzerine oluşacak boşluktan yararlanmak isteyecek olanlara karşı Mısır’da Osmanlı otoritesini devam ettirmesi için gönderilmiştir (14 Aralık 1522).³² Böylece Mustafa Paşa, Mısır’ın yönetimini kısa bir süreliğine de olsa uhdesine almıştır. Kaynaklarda Mısır’a gidiş-dönüş tarihleri birkaç aylık bir farklılık gösterse de, Mustafa Paşa’nın Aralık 1522 ile Mayıs 1523 tarihleri arasında Mısır’da bulunduğu anlaşılmaktadır.³³

Mustafa Paşa’nın Mısır’a gidişiyile ilgili olarak Hadîdî’nin kayıtları şöyledir:

“...Mısır tahtını kim aldı Selim Hân
Hayır Beg’i itdi Mısır’a mîr-i mîrân
Hayır Beg adlile itdi Mısır’ı âbâd
Arab mülki cem’i oldılar şâd
Arab bulmuşidi emn ü amânı
Unudulmuşidi cündi zemânı
Sürüp devrin geçüp devr-i Selim Hân

Gelüp tahta geçüp Sultân Süleymân
Hayır Beg zabt idüp iklimi her sâl
Mısır’dan gönderdi Rûm’a çok mâl
Bu hâl üzre geçüp üç yıl tamâmı
Hayır Beg’e ecel içürdi cânı
Cihanda hayr ü şer her ne kim itti
Kodı rahtını anı aldı gitti

29 Hadîdî, s. 432.

30 Mehmed b. Mehmed Edirnevî, Nuhbetü’t-Tevârih, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul, 1860, s. 57; Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, Haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 248; Feridun Ahmed Bey, Münşeâtü’s-Selâtin, İstanbul, h.1274/1275, c. I, s. 529; Kâtip Çelebi, Rodos Adası’nın fethi için yapılan hazırlıkları ve Rodos’un fethinde Mustafa Paşa’nın konumunu şöyle anlatmaktadır: “... Rodos’un alınması din ve devlet işlerinin önemlilerinden olduğundan Belgrat fethinden dönüp dokuz yüz yirmi zilkadesinde İstanbul’a girdiler. Kış günlerinde büyük donanma ve yat ve yarağ hazırlanması ferman olunup kırk bin kadar kürekçi ve yirmi bin kadar azep gelince ikinci vezir Mustafa Paşa denize serdar olup kalyon, mavuna, kadirga, kalite ve kayık soyundan yedi yüz kadar gemi ile bir uğurlu günde Rodos tarafına yola çıktılar. Kapudan Yaylak Mustafa Paşa da Gelibolu’da hazırladığı gemilerle katıldı. Âlemin sığınağı olan padişah da dokuz yüz yirmi sekiz recebinde (Haziran 1522) Üsküdar’a geçüp karadan yöneldiler...” (bkz. Kâtip Çelebi, Tuhfetü’l-Kibar fî Esfari’l-Bihar, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Yay., İstanbul, 1980, c. I, s. 37.)

31 Hadîdî, s. 435.

32 Mehmed b. Mehmed, s. 58; Kemal Paşa-zâde, s. 171; Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, s. 251, 252; Mustafa Nuri Paşa, c. I, s. 94; İbrahimgil, a.g.m., s. 160.

33 Kâmus-ül-Alâm, “Mustafa Paşa”, c. 6, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996; Bayram, Gebze..., s. 7.

*Mısır mülki kalur begsüz tamâmet
Nizâm olur mı mülke bî-siyâset
Salup âdem şehi ittiler âgâh
Rados üstündeyidi ol zamân şâh
Birez fikr itdüginden sonra hünkâr
Buyurdu Mustafa Paşa'ya kim var
Heman iriş Mısır mülkini zabt it
Usan olma yaragun gör hemân git
Gemiler vâfiridi, göçdi gitdi
Varub bir gün kenâr-ı bahre yetdi
Gemiden çıkdı vü kaydını görđi*

*Süvâr oldı hemân sür'atle sürđi
Erişüp Mısır şehrine yegâne
Geçüp tahta karar itdi şahâne
Kamu etrâf-ı Mısır'ı itdi teftîş
Mukarrer cümle ne gavga, ne teşvîş
Yarar âdem koyup zabt itdi muhkem
Cöçer Rum'a yine paşa-yı a'zam
Kesüp menzil irer dergâh-ı şâha
İder Mısır'ı emnin i'lâm pâdişâha
Mısır mülkünden olduğunda âgâh
İder tahsîn paşaya şehin-şâh...³⁴*

Kaynakların kaydından hareketle, Mustafa Paşa'nın Mısır'a vali olarak atanmadığı, Osmanlı hâkimiyetinin daha tam olarak pekişmediği Mısır'ı muhafazayla görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Mustafa Paşa'nın Mısır'a gönderilişi Feridun Bey tarafından şöyle anlatılmaktadır: "...bugün divan olub Mustafa Paşa Mısır muhafazasıçün Mısır'a gitmek emr olundu. Mustafa Paşa on beş mikdarı gemilerle Mısır'a revâne oldu..."³⁵ Edirnevî'nin kaydına göre; Hayr Bay'ın vefatından sonra Çerkez, Arap ve diğer unsurlardan oluşan dört-beş bin kişilik bir gurup Mısır Sultanlığını ele geçirmek sevdasıyla isyan etmişler ve Mustafa Paşa bu gürûhla muharebe ederek Mısır'da Osmanlı hâkimiyetini yeniden sağlamıştır. Kaynak, bu başarıyı *feth-i cedîd* olarak anmaktadır.³⁶ Mustafa Paşa, Mısır'da asayiş sağlamasının ardından Mısır'ın muhafaza edildiği haberini elçilerle Sultan'a bildirmiştir.³⁷ Mustafa Paşa'nın Mısır'ı muhafaza için gönderilmiş olduğunun bir göstergesi de, onun Osmanlı otoritesini sağlamasının ardından İstanbul'a dönüşüdür.

Ahmed Paşa'nın Mısır Valiliğine atanmasıyla Mustafa Paşa, İstanbul'a dönerek kısa süren Mısır serüveninin ardından yeniden vezirlik makamında bulunmuş ve vefatına kadar bu makamdaki görevini sürdürmüştür.

Mustafa Paşa'nın daha sonraki olaylarda kaynaklarda anılmayışından hareketle, pasif görev yaptığı söylenebilir. Bu durumun nedeni, Mustafa Paşa'nın da idaresi altında bulunduğu Pirî Paşa'nın sadrazamlıktan azli olmalıdır. Mustafa Paşa'nın türbesinde bulunan serlevhada onun Mohaç Meydan Muharebesi'ne katıldığı belirtilmektedir. Ancak bu durum kroniklerde geçmemektedir. Mustafa Paşa'nın Mohaç Meydan Muharebesi'nde oynadığı rolün kroniklerde anılmayışı, onun Mohaç'a katılmadığı şeklinde yorumlanmayıp, Mohaç Meydan Muharebesinde ön planda olmadığı yorumu daha doğru olmalıdır.

Mustafa Paşa'nın, başarılı bir devlet adamı, iyi bir asker olarak tanınmasının yanında, saray entrikalarından uzak durduğu ve devşirmeler içinde bağlılığıyla dikkat çektiği belirtilmektedir.³⁸ Kaynaklar, Mustafa Paşa'nın adaletli, hilm sahibi, sade yaşantıya sahip dürüst bir yönetici olduğu konusunda müttefiktir. Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim'in kızlarından biriyle evlenmiştir. Bu kızın adı vakfiyede *Hanım Hatun* olarak geçmektedir.³⁹ Mustafa Paşa'nın "damat" lakabı da buradan gelmektedir.⁴⁰

34 Hadîdî, s. 442, 443.

35 Feridun Ahmed Bey, c. I, s. 535.

36 Mehmed b. Mehmed, s. 58, 59.

37 Feridun Ahmed Bey, c. I, s. 536.

38 Müderrisoğlu, "Bâni...", s. 68.

39 TSMA, 7003, vr. 28a, 4. satır.

40 Mustafa Paşa'nın Hanım Sultan (Şehzade Sultan) ile evlendiğini iddia edenler yanında (bkz. Müderrisoğlu,

II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde Hanım Hatun ve Çoban Mustafa Paşa'ya temlikler yapılmıştır. Mustafa Paşa, bu mülklerini Gebze'de ve diğer yerlerdeki yapılarına vakfetmiştir.⁴¹ Çoban Mustafa Paşa'nın Mehmed ve Ahmed adlı iki oğlu ile Hanım Hatun adında bir kızının olduğu bilinmektedir.⁴² Müderrisoğlu'na göre, Mustafa Paşa'nın Saray'ın damadı oluşu, onun meslekî kariyerini de olumlu yönde etkilemiştir. Zira Saray'a damat olmuş diğer veziriazam ve vezirlerin de idarî güçlerini saraya dayandırarak ekonomik güçlerini artırdıkları, vakıf sistemiyle de ekonomik güçlerini ailelerine aktardıkları bilinmektedir.⁴³

Mustafa Paşa, devrinin hemen bütün olaylarında önemli roller oynamış bir devlet adamı olarak İstanbul'da vefat etmiş (18 Şa'ban 935/27 Nisan 1529) ve Gebze'de kendi adıyla anılan külliyesinin bir parçası olan türbesine defnedilmiştir.⁴⁴

I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde Hanım Hatun ve Çoban Mustafa Paşa'ya temlikler yapılmıştır. Mustafa Paşa, bu mülklerini Gebze'de ve diğer yerlerdeki yapılarına vakfetmiştir.⁴⁵ Müderrisoğlu'na göre, Mustafa Paşa'nın Saray'ın damadı oluşu, onun meslekî kariyerini de olumlu yönde etkilemiştir. Zira Saray'a damat olmuş diğer veziriazam ve vezirlerin de idarî güçlerini saraya dayandırarak ekonomik güçlerini artırdıkları, vakıf sistemiyle de ekonomik güçlerini ailelerine aktardıkları bilinmektedir.⁴⁶

SONUÇ

Osmanlı yükselme devrinin önemli devlet adamlarından olan Mustafa Paşa'nın hayatının değişik çalışmalarda karıştırılmış olmasından dolayı kronikler ışığında Mustafa Paşa'nın hayatı kronolojik olarak işlenmiştir. Buna göre Mustafa Paşa, sırasıyla Çaldıran, Ridaniye, Sultan Selim'in vefatı, Belgrad Muhasarası, Rodos Seferi, Mısır muhafazası vesilesiyle kroniklerde anılmıştır. Bu doğrultuda Cem Sultan'ın tevkifi için gönderilen Mustafa Paşa'nın Çoban Mustafa Paşa olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmamızda Mustafa Paşa'nın hayatının kronikler ışığında kronolojisi çıkarılmış ve karışıklıklar engellenmeye çalışılmıştır.

16. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde ve Topkapı Müzesi Saray Arşivi 7003 numaralı Mustafa Paşa Vakfiyesi Defteri'nde Mustafa Paşa'nın "Çoban" sıfatının kullanılmadığı görülmüştür. İncelediğimiz dönem kroniklerinde Mustafa Paşa için Rumeli Beylerbeyi, Serdar-ı Ekrem, Vezir, İkinci Vezir, Gazi ünvanları kullanılmıştır. Bu durum, Mustafa Paşa için kullanılan "Çoban" sıfatının daha sonradan ortaya çıktığını göstermektedir.

"Bânî...", s. 68; Bayram, Gebze..., s. 8); Hafsa Sultan ile evlendiğini iddia edenler de vardır. (bkz. İknur Aktuğ, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 1; İbrahimgil, "Makedonya'da...", s. 160). Kanaatimizce Mustafa Paşa, I. Selim'in kızı Hanım Sultan/Hatun ile evlenmiştir.

41 Bkz. TSMA, 7003; Bayram, Gebze..., s. 8; Aktuğ, Gebze..., s. 2.

42 Mehmed Süreyya, 4, 1192; Bayram, Gebze..., s. 8.

43 Müderrisoğlu, "Bânî...", s. 68.

44 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, 256a; Mehmed b. Mehmed, s. 59, 64; Tarih-i Peçevî, c. I, s. 132; Aktuğ, Gebze..., s. 1.

45 Bkz. TSMA, 7003; Bayram, Gebze..., s. 8; Aktuğ, Gebze..., s. 2.

46 Müderrisoğlu, "Bânî...", s. 68.

KAYNAKÇA

- Aktuğ, İlknur, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Bayram, Tuba, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- Eyice, Semavi, "Türk Mimari Âbideleri 1: Gebze'de Mustafa Paşa Külliyesi", *Bilgi Dergisi*, c. 10, S. 119, 1957, ss. 9-10.
- Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c. I, İstanbul, h.1274/1275.
- Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Kühül-Ahbâr*, c. I, Kısım II, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997.
- Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1991.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 2, Haz. Mümin Çevik, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, c. III, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- İbrahimgil, Mehmet Z., "Makedonya'da Gazi Mustafa Paşa'nın Vakıf Malları", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012, ss. 159-180.
- İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, Haz. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Kâmus-ül-Alâm, "Mustafa Paşa", c. 6, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996.
- Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar*, c. I, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Yay., İstanbul, 1980.
- Kemal Paşa-Zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman*, X. Defter, Haz. Şefaettin Severcan, TTK Yayınları, Ankara, 1996.
- Mehmed b. Mehmed Edirnevî, *Nuhbetü't-Tevarih*, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul, 1860.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 4, Haz. Nuri Akbayar, trans. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Müderrişoğlu, Fatih, "Bânî Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *Vakıflar Dergisi*, S. 25, ss. 67-124.
- Öztürk, Nazif, "Koca Mustafa Paşa Vakıfları ve Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 28, ss. 7-76.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, c. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992; *Tarih-i Peçevî*, c. I, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1864.
- Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-Nâme*, Haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997.
- Topkapı Müzesi Saray Arşivi* (TSMA), 7003 numaralı Mustafa Paşa Vakfiyesi defteri (932.B.29-971.Za.29).
- Topkapı Müzesi Saray Arşivi* (TSMA), 9709 numaralı müfredat defteri (936.Ca.2).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, c. I-II, Ankara, 1984.
- _____ *Osmanlı Tarihi*, c. II, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

